

Mr. sc. Admir Muratović

JAKUP KADRI KARAOŠMANOĞLU, PISAC, PUBLICISTA I POLITIČAR

(Dodatak medresanskoj lektiri)

DOI: 10.58584/2490-3752.206.3.2.91

SAŽETAK

Književni opus Jakupa Kadrija Karaosmanoğlua obiman je i veoma raznolik. Okušao se gotovo u svim proznim vrstama. Svoju potpunu spisateljsku afirmaciju ostvario je pišući romane. Sve što je do tada pisao, kako i sam kaže, bila je jedna vrsta pripreme za početak pisanja romana. Osim što je bio dobar pisac, bio je i ništa manje dobar publicista i političar. Njegove političke ideje su bile takve da su imale utjecaja i kod samog Mustafe Kemala Atatürka. Uspostavljanje Republike Turske, obuhvatnim i radikalnim reformama postavljeni su osnovi moderne turske nacije i stvoreni okviri za procvat savremene turske književnosti. Jakup Kadri Karaosmanoğlu jedna je od najznačajnijih književnih ličnosti toga perioda. Zahvaljujući dobrom poznavanju francuskog jezika, odlično je bio upoznat sa evropskom književnošću, osobito francuskom. Tako su Balzac, Flobert, Maupassant i još neki pisci iz redova realista na njega izvršili veliki utjecaj. U njegova najpoznatija i najznačajnija djela spadaju: *Kiralik Konak* (Kuća pod najam, 1922), *Nur Baba* (1922), *Hüküm Gecesi* (Sudnja noć, 1927), *Sodom ve Gomora* (Sodom i Gomora, 1928), *Ankara* (1934), *Bir Sürgün* (Izganik, 1937), dvotomni roman *Panorama* (1953-1954), *Hep o Şarkı* (Stalno ta pjesma, 1956). Rođen je u Kairu 1889. godine, a umro je u Ankari 1974. godine. Ukopan je u istanbulskom kvartu Beşiktaş, na mezarju Yahya-efendi, pored svoje majke.

Ključne riječi: književnost, proza, poezija, pripovijetka, drama, rimovana proza, novinarstvo, memoari, monografije, roman

1. Uvod

Pišući ovaj rad, imao sam za cilj predstaviti ličnost i književno stvaralaštvo pisca Jakupa Kadrija Karaosmanoğlu, te pokušati odrediti njegovu poziciju u savremenoj turskoj književnosti. Njegov književni opus je obiman i raznolik. Okušao se gotovo u svim proznim vrstama. Osim što je bio dobar pisac, bio je i ništa manje dobar publicista i političar. Njegove političke ideje su bile takve da su imale utjecaja i kod samog Mustafe Kemala Atatürka. Rad se sastoji iz tri dijela. Radi lakšeg praćenja samog rada, na početku sam dao važnije podatke iz njegovog života, bez suvišnih detaljiziranja. Dajući detaljnije informacije pristupio sam drugom dosta važnijem dijelu rada: Jakupovom književnom stvaralaštvu. Obradio sam napose svaku književnu vrstu u kojoj se okušao, ali sam se najviše zadržao na romanu, jer je upravo u njemu Kadri doživio svoju potpunu spisateljsku afirmaciju. Sve što je do tada pisao, kako i sam kaže, bila je jedna vrsta pripreme za početak pisanja romana. Treći, posljednji dio rezervisao sam za moj prijevod odlomka iz romana *Sodom ve Gomore*.

2. Biografija

Godine 1876. na prijesto Osmanskog carstva dolazi čuveni Abdulhamid II. Za vrijeme i po prestanku njegove vlasti, ili, bolje rečeno, samovlasti (odnosno apsolutizma), te početkom ere poznate kao *II Meşrutijet* (ustavnost), u Turskoj se dešavaju mnoga društvena previranja. Na kulturnom planu ta previranja se najviše osjećaju u književnosti. Književne vrste, poput novela, romana, drama i eseja, koje se u turskoj književnosti počinju javljati tek u periodu *Tanzimata* (1839. god.), svoju punu vrijednost dostižu u periodu *Edebiyat-ı Cedide* (1896-1901.). Tada se oko časopisa *Servet-i Fünun* (Bogatstvo nauka) i istoi-menog pokreta okupljaju književnici koji su znanje sticali na Zapadu. Otuda nije čudo što su turski pisci toga vremena bili pod utjecajem tadašnjih književnih struja u Evropi: naturalizma i realizma. Po svojoj tematici, književnost toga perioda je daleko od društvene stvarnosti, odnosno, od svakidašnjih, aktuelnih događaja u Turskoj. Ona je u nacionalnom pogledu bila hladna i nezainteresirana.

Koncepcije književnosti *Servet-i Fünuna* svoje postojanje nastavlja u književnoj grupaciji nazvanoj *Fecr-i Âti* (Zora budućnosti). Međutim, ta grupacija nije dugo postojala i ubrzo se počela osipati. Kao reakcija na te prozapadnjačke, anacionalne tokove javlja se nacionalna književnost. Pripadnici te književnosti su bili, uglavnom, mladi književnici koji su za temu uzimali aktuelne probleme turskog društva. Za temu se počinje uzimati Anadolija, anadolsko selo, stalno zapostavljano u toku Osmanskog carstva, te posebno osiromašeno u ratu za nezavisnost. Jezik ovog perioda se također mijenja. pisci se okreću jezičkom izrazu očišćenom od mnogih stranih riječi i fraza, razumljivom širokoj čitalačkoj publici. Čitava književna djelatnost imala je jedan cilj, a to je buđenje nacionalne svijesti kod Turaka. Uspostavljanje Republike Turske, obuhvatnim i radikalnim reformama Ataturka postavljeni su osnovi moderne turske nacije i stvoreni okviri za procvat savremene turske književnosti. Jedna od najznačajnijih književnih ličnosti toga perioda, koja je, gotovo svu svoju tematiku stvarala, umjetnički i politički uobličavala pod svjetlošću Ataturkove revolucije, jeste ličnost Jakupa Kadrija Karaosmanoğlu.

Ovaj izraziti pripovjedač, te, prije svega, romanopisac potiče iz stare feudalne porodice Karaosmanoğlu. Rođen je u Kairu 1889. god. Kada mu se otac vratio u Manisu, Kadri po prvi put ima priliku da boravi u zavičaju svoje porodice. Nakon proglašenja ustavnosti 1908. godine, porodica Karaosmanoğlu se vraća u Tursku, u rodnu Manisu. Mladi, još neafirmirani pisac, dvadesetogodišnjak, ali, s druge strane, već dobro upoznat sa zapadnom kulturom, historijom, te sa književnošću i kulturom svoga naroda, priključuje se književnoj grupaciji *Fecr-i Âti* (Zora budućnosti). Jakub Kadri, iako nije imao redovno školovanje niti je stekao diplomu ijedne škole, bio je jako obrazovana ličnost, zahvaljujući svom stalnom, samostalnom učenju. U listu *Servet-i Fünun* objavljuje svoje prve radove. Već tada se vidjelo da se radi o veoma talentiranoj i originalnoj ličnosti. Međutim, vrlo brzo će se odvojiti od spomenute književne grupacije i početi pisati kao samostalan, već afirmiran pisac. Baš nekako u tom periodu Kadri se teško razboljeva. Mnogi, pa i on sam, bili su izgubili nadu u njegovo ozdravljenje. Radi liječenja jedno vrijeme boravi u Švicarskoj. Osim toga što se uspio izliječiti, svoj boravak u toj zemlji je iskoristio da još bolje upozna

evropsku kulturu i civilizaciju. Na povratku iz Švicarske, Kadri biva svjedok mnogih problema sa kojima je bio suočen njegov narod. Tih godina u Turskoj vodio se rat za nezavisnost. Narod je pokušavao da izgradi svoju nacionalnu državu na ruševinama Osmanskog carstva. Kadri ne ostaje gluh na sva ta dešavanja, nego daje svoj doprinos u izbavljenju turskog naraoda iz tih nedaća. Svojim člancima u raznim istanbulskim časopisima (*İkdam, Dergâh, Türk Yurdu, Türk Mecmûa*) daje podršku svome narodu. Za vrijeme Oslobođilačkog rata prelazi u Anadoliju, gdje radi kao dopisnik. Jedno vrijeme, zajedno sa Halide Edip Adıvar, radio je u komisiji *Tedkik-i Mezâlim* na utvrđivanju šteta i oštećenja u anadolskim selima i kasabama koja su popalili Grci prilikom povlačenja.

Nakon uspješnog završetka borbe za nezavisnost, Kadri ulazi u novi parlament kao narodni poslanik. Dakle, osim što je bio književnik i novinar, bio je i političar. S nekoliko svojih prijatelja osniva časopis *Kadro*, gdje iznosi svoje ideje vezane za revoluciju. Međutim, tadašnji vladajući režim smatrao je opasnim te njegove ideje, tako da je obustavio rad časopisa, a Kadrija poslao u diplomatsku službu, samo da bi bio daleko od žiže političkih dešavanja. Kasnije će se ispostaviti da je Kemal Atatürk bio taj koji ga je poslao u diplomatiju. To je, kako i sam Kadri kaže, bila “mudra Atatürkova taktika.” Na taj način smirio je pobunjenu stranu, a za Kadrija našao najbolje rješenje u tom trenutku. S obzirom na to da je Kadri u potpunosti podržavao Atatürka, nije se usprotivio ni ovoj njegovoj odluci:

“Ja sam samo jedan pijun na političkoj šahovskoj ploči. Nisam vrijedan da se matiram, a i nemam neku posebnu ulogu. Tako me jedan šahovski velemaistor čas gura naprijed čas povlači nazad... Poštovani Mustafa Kemale, meni je čak i čast što sam pijun, pomjieran tvojom rukom na političkoj šahovskoj tabli...”¹

Prvo je 1934. godine postavljen za poslanika Republike Turske u Tirani. Istu funkciju obavljao je i u Pragu (1939-1940), Hagu (1939-1940) i Bernu (1942-1949). Nakon toga dvije godine obavlja funkciju ambasadora Turske u Teheranu. Pri povratku u Tursku biva urednik nekoliko istanbulskih časopisa. Osim toga, obavlja još neke niže po-

1 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

litičke funkcije, da bi se 1956. godine definitivno povukao s političke scene. Umro je u Ankari 1974. godine, a ukopan je u istanbulskom kvartu Beşiktaş, na mezarju Yahya-efendi, pored svoje majke.

3. Jakupovo književno stvaralaštvo

Književno stvaralaštvo Jakupa Kadrija Karaosmanoğlua je bogato i raznoliko. Ono je realizirano u pripovijeci, drami, rimovanoj prozi, novinarstvu, memoarima, monografijama i romanu, u kojem je bio i najuspješniji i o kojem će biti najviše govoreno u ovom dijelu rada. Počeo je pisati kao veoma mlad, ali je svoju punu afirmaciju stekao tek 1930-ih godina, kada je bio izvan svoje domovine, obavljajući već spomenute diplomatske funkcije. S obzirom na to da je svoj književni rad započeo pisanjem pripovijedaka, prvo će o njima biti riječi.

3.1. Pripovijetke

Nakon nekoliko kraćih, Kadri objavljuje i prve dvije veće pripovijetke: *Bir Serencam* (Avantura, 1913) i *Rahmet* (Milosrđe, 1923), po kojima su dobile ime dvije zbirke njegovih pripovijedaka. Za vrijeme Oslobođilačkog rata, te neposredno poslije njega, u novinama *İkdam* objavljuje pripovijetke kojima nastoji dati podršku svome narodu, a 1947. godine te pripovijetke će sakupiti u jednu zbirku pod nazivom *Milli Savaş Hikayeleri*.

U intervjuu iz 1960. godine kaže: "Roman se stvara jednim dugim, kontinuiranim radom. Pored ovakovog djela, jednoj maloj pripovijeci može se dodati samo jedan utisak. Svi smo u književnosti debitovali pišući pripovijetke. Kako se naše životno iskustvo povećava, sve nam je teže romanom preći granice pripovijetke."² Kadri je želio kazati da je pisanje pripovijedaka jedna vrsta pripreme za roman. Tako je nakon objavljenih prvih pripovijedaka počeo objavljivati i romane. Jedan je od prvih pripovijedača čija je pripovijetka temom izašla iz Istanbula. Tako mu je u pripovijetkama, uz Anadoliju (posebno Manisa) često i Egipat mjesto odvijanja radnje. Teme je uglavnom crpio iz Oslobođilačkog rata: zapaljena i razrušena domovina, na frontu borba, a u pozadini patnje,

2 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, III Cilt, Istanbul, Eylül, 1990.

bol i tuga siročadi, udovica i staraca. Materijale koje je prikupljao za pripovijetke kasnije će iskoristiti u romanu *Yaban* (Tuđinac). Jedna njegova pripovijetka, pod naslovom *Kradljivac mrtvačkih pokrova*, objavljena je u časopisu *Mogućnosti*, br. 10, 11, 12, u prijevodu Snježane Buzov. U pogledu načina pisanja pripovijedaka, prema stručnjacima, osjeća se utjecaj Mehmeta Raufa i Halita Ziyaa, a od stranaca Francuza Maupassanta.

3.2. Pjesme u prozi

Pjesme u prozi Jakupa Kadrija imaju simboličko-mistični karakter. U njima se osjeća prožimanje zapadnog simbolizma i istočnog mistiцизма. To se može vidjeti iz samih naslova nekih od njih: *Erenlerin Bağından* (Iz vrta Božijih ljudi, 1922), *Okun Ucundan* (S vrha strijele, 1940). Tematika ovakvih pjesama je klasična sufijska: usamljenost, čistoća duše, kazna, smrt, ljubav, prolaznost itd. Taj tesavufski, pesi-mistički karakter ovih pjesama je samo odraz teškog Kadrijevog zdravstvenog stanja. Tada se počeo interesirati za tesavuf, tekiju i bektašijski red. U tom pogledu veliki utjecaj na njega je izvršio Yahya Kemal.

3.3. Pozorišni komadi

U ovom žanru Kadri je napisao sljedeća djela: *Nirvan* (Nirvana, 1909), *Veda* (Oproštaj, 1909), *Sağanak* (Provala oblaka, nije objavljeno) i *Mağara* (Pećina, 1934). U prva dva pozorišna komada, kako kažu izvori, osjećao se utjecaj velikog skandinavskog pozorišnog pisca Ibse-na. Dok je u nekoliko prvih djela ovog karaktera razrađivao neka filozofska pitanja, kasnije je tematiku crpio iz općih društvenih problema.

3.4. Eseji

U formi eseja napisao je dva djela: *Miss Chalfrin'in Albümü* (Album gospođice Čalfrin, 1926) i *Alp Dağlarından* (Preko Alpi, 1942). U prvom eseju pisac, krijući se iza glavnog lika jedne starije engleske djevojke, kritikuje tadašnji Istanbul i društvo u njemu. Drugo djelo je ogledalo piščevog iskustva stečenog u Švicarskoj. U njemu Kadri gleda na Evropu iz perspektive jednog Turčina. U oba djela su opisane mnoge zapadano-istočne konfrontacije, te mahane i vrline ova dva međusobno različita svijeta.

3.5. Memoari

Zoraki Diplomat (Diplomata mimo svoje volje, 1955) je prva Kadrijeva knjiga u obliku dnevnika. Vrlo je važna za razumijevanje njegove diplomatske karijere, njegovih političkih pogleda, ali i, s druge strane, za potpunije upoznavanje Kadrija kao pisca i umjetnika. Djelo je prvo objavljivo, u dijelovima, u novinama *Cumhuriyet*, da bi svoje prvo izdanje u obliku knjige doživjelo 1955. godine, te 1967. godine, s neznatnim promjenama, i drugo izdanje. Svoje uspomene iz djetinjstva Kadri je sačuvao knjigom *Anamın Kitabı* (Knjiga moje majke, 1957). Sve ono što je doživio za vrijeme Oslobođilačkog rata sačuvano je u knjizi *Vatan Yolunda* (Na putu ka domovini, 1958). U dnevniku *Politikada 45 Yıl* (45 godina u politici, 1968.) iznio je svoja iskustva iz dugogodišnje političke karijere. U knjzi *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (Sjećanja na mladalaštvo i na književnost, 1969.) pisac bilježi gotovo sve detalje doživljene u tim debitanskim danima na književnoj sceni, te navodi nekolicinu književnika s kojima je najviše prijateljevao i koji su na njega izvršili najveći utjecaj: Mehmet Rauf, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Abdülhak Hamid, Halide Edip Adivar itd.

3.6. Monografije

Napisao je dvije monografije: *Ahmet Haşim* (1934) i *Atatürk* (1946). U doba prije Oslobođilačkog rata Kadri je, kao i svi mladići toga perioda, iskusio velike probleme. Bili su svjedoci da su promjene u domovini bile neminovne, ali nisu bili kadri ništa učiniti. To svoje stanje Kadri opisuje u drugoj spomenutoj knjizi: "Godine našeg mladalaštva protekle su u iščekivanju nacionalnog heroja."³ Iščekujući svoga izba-vitelja, Kadri je bio klonuo duhom, bio je izgubio gotovo svaku nadu u bolje. Kemal Atatürk i Oslobođilački rat su ti koji su mu vratili vjeru u život. Tako se odlučuje posvetiti čitavu jednu knjigu Atatürku, u kojoj osvjetljava gotovo sve detalje njegovog života.

3.7. Novinarstvo

Već smo ranije kazali da je Karaosmanoğlu bio i izrazito dobar publicista. Radio je u mnogim novinama, kao urednik i dopisnik. U novi-

3 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1982.

nama je počeo objavljivati i prva svoja djela. Posebno su mu značajni članci iz perioda Oslobođilačkog rata, kojima je nastojao probuditi nacionalni duh Turaka, te ih ohrabrivati na putu ka samostalnosti. Dvije sveske njegovih članaka iz tog perioda su objavljene pod nazivom *Ergenekon*.

3.8. Roman

Iako ga hronološki navodim kao posljednjeg, roman je vrsta u kojoj je Kadri dao svoj najveći doprinos, i u kojoj se potpuno afirmirao kao pisac. Stoga ćemo se najviše zadržati u ovom dijelu njegovog književnog opusa. Kao što je i sam pisac u spomenutom intervjuu rekao, pripovijetke, eseji i novinski članci su bili samo priprema za početak pisanja romana.

Zahvaljujući dobrom poznavanju francuskog jezika, odlično je bio upoznat s evropskom književnošću, osobito francuskom. Tako su Balzak, Flaubert, Maupassant i još neki pisci iz redova realista na njega izvršili veliki utjecaj. Međutim, iz dijela intervju, koji ćemo navesti, vidimo da je Marsel Proust bio taj kojim je bio fasciniran:

“Među strancima, pisac koji je ostavio najviše utjecaja na mene i koji mi se i danas najviše dopada jeste Marcel Proust...”⁴

Od turskih romanopisaca poseban utjecaj na njega je izvršio Mehmet Rauf, i to svojim romanom *Eylül*. Kadri je volio svoj poziv romanopisca. Doslovno je uživao u pisanju romana. To potvrđuje sljedeća njegova izjava, data u formi retoričkog pitanja:

“Ima li išta slađe od pisanja romana?”⁵

Iz njegovih romana se da vidjeti da se radilo o veoma dobrom prozaisti, odličnom psihologu i ništa manjem analitičaru jednog veoma burnog razdoblja za Tursku i njen narod. Taj period počinje reformama 1839. godine, kada se Turska počinje otvarati prema Zapadu, kada se iz jedne feudalne države pokušava preobraziti u modernu građansku državu, u čemu će i uspjeti 20-ih godina prošlog stoljeća.

4 *Türk Edebiyatı Dergisi*, br. 32. Ağustos, 1974.

5 *Ibid.*

I sam Kadri bio je pristalica tih promjena. Međutim, te promjene, po njemu, nisu mogle ići samo u jednom pravcu. Ne slaže se s tim da Turci bespogovorno prihvate zapadnu civilizaciju, a da, s druge strane, odbace sve što je vezano za tursku tradiciju, bez ikakvog kritičkog osvrta na nju. Najbolja solucija, po njegovom mišljenju, bila je sačuvati vrijednosti stare, domaće tradicije, te ih onda racionalno iskombinirati s elementima iz zapadne civilizacije. Kadri je znao da sve te promjene neće ići lahko, bar kod određenog dijela turske populacije, koji je bio čvrsto vezan za tradiciju. Očigledno je riječ o seoskom dijelu stanovništva. Bilo kakve promjene za njih nisu dolazile u obzir. S druge strane, promjene su mnogo lakše provođene u gradovima, i to, prije svih, među gradskom inteligencijom. Međutim, seljaštvo je to kojem je Kadri dao posebno prostora u svojim romanima. Njega je boljelo to što je taj narod izgubio gotovo sve u Oslobođilačkom ratu, koji je, opet, većim dijelom iznio na svojim plećima. No, mnogo više ga je boljela sama sudbina toga naroda, težak život, zaostalost i zanemarenost.

Sada ću, radi lakšeg pregleda, nabrojati sve Jakupove romane, prema datumu njihovog izlaženja, a onda ću one najbitnije proanalizirati: *Kiralık Konak* (Kuća pod najam, 1922), *Nur Baba* (1922), *Hüküm Gecesi* (Sudnja noć, 1927), *Sodom ve Gomore* (Sodom i Gomora, 1928), *Ankara* (1934), *Bir Sürgün* (Izganik, 1937), dvotomni roman *Panorama* (1953-1954.), *Hep o Şarki* (Stalno ta pjesma, 1956).

Književno djelo Jakupa Kadrija Karaosmanoğlua poznato je i van granica Turske. Kako negove pripovijetke, tako su i romani prevedeni na engleski, njemački, francuski, španjolski, portugalski, te na još nekolicinu drugih evropskih jezika. Ni našoj čitalačkoj publici nije bila uskraćena mogućnost da se upozna s romanima ovog izrazitog romanopisca; na bosanski jezik prevedena su dva njegova romana: *Nur Baba* (izd. "Džepna knjiga", Sarajevo, 1957) i *Kiralık Konak* (u prijevodu *Kuća pod najam*, 1998.). Prvi roman je preveo Fetah Sulejmanpašić, a drugi Nedim Filipović. Tefanija Trivunac je roman *Yaban* prevela na, nama razumljiv, srpski jezik (u prijevodu *Tuđinac*, izd. "Bratstvo i Jedinstvo", Novi Sad, 1953). Što se tiče stranih, neturskih kritičara, ocijenjen je kao jedan od najminentnijih predstavnika moderne turske književnosti

Romani *Kiralik Konak* i *Nur-baba* su slični po tematici, ali i u pogledu vremena u kojima su smještene radnje. Oba su posvećena pitanjima jednog moralnog i kulturnog preobraćaja. Vrijeme dešavanja radnje su godine proglašenja *Meşrutijeta II*.

Kiralik Konak je počeo pisati sasvim slučajno, iz materijalnih razloga: "Počeo sam ga pisati kako bih zaradio novac, objavljujući ga u dijelovima u jednom časopisu. Kada sam napisao prvu rečenicu, nisam imao ni najmanje ideje o temi na koju pišem..."⁶ Promjene u *Kiralik Konaku* se dešavaju u jednoj staroj turskoj kući. U njoj živi jedna porodica čiji članovi pripadaju različitim generacijama: staroj, srednjoj i novoj generaciji. Pripadnik stare generacije je Naim-efendija, nove njegovi unuci Džemil i Seniha, a srednjoj generaciji pripadaju njihovi roditelji, odnosno, kćerka i zet Naim-efendije Sekina i njen muž Servet. Osim što su pripadnici različitih generacija, oni su i vlasnici različitih pogleda na mnoge promjene koje dolaze sa Zapada. Naim-efendija je penzioner koji je radio kao ministar za vrijeme *Abdulhamida II*. Čvrsto je vezan za tursku tradiciju, tako da uopće ne razumije nove tokove života. Elementi koji dolaze sa Zapada za njega su apstraktni, tako da on neće, odnosno, ne može da se njima prilagodi. Čovjek sasvim drugih shvatanja je njegov zet Servet. On je apsolutno opsjednut Zapadom. Prvo renovira konak, u koji uvodi evropski život, a kasnije ga sasvim napušta, da bi se preselio u stan izgrađen po zapadnim standardima. On je najveći krivac što su i njegova djeca počela voditi takav način života. Naime, njihov odgoj je prepustio ženi iz Evrope, Poljakinji, da mu slučajno djeca ne bi ostala vezana za tursku tradiciju i običaje, pa tako vodila primitivan, zaostao način življenja.

Njegova žena se našla u bezizlaznoj situaciji. Ostala je razapeta između svoga oca i supruga. S obzirom na to da se, kao žena, nije puno ni pitala, nije ni imala prevelikog utjecaja u svemu tome, niti bila kadra išta promijeniti. Naim-efendiju nije toliko zabrinjavao Servet koliko njegovi unuci. Naime, Džemil još nije bio ušao ni u treću deceniju života, a u kafanama je imao podosta staža. Osim kafana, njegova stalna destinacija, i to do sitnijih sati, bila je kockarnica. Pored ova dva mjesta, novac je trošio i kod prostitutki. Sestra mu Seniha, na oči lijepa

djevojka, a u duši pokvarena, postaje najveći Naim-efendijin problem. Iščitavajući francuske romane, uspjela je da se sasvim vesternizira. Počinje da mašta o nekakvom životu koji joj njena porodica ne može priuštiti. Sve te njene želje su bile teško ostvarljive, čak i za bogatu Naim-efendijinu porodicu. Zaljubljuje se u Faika, momka, tobože, evropskih manira. Mislila je da će s njim ostvariti svoje snove. Međutim, ne ostvarivši ih, rastavlja se od mladića, u kojem nije vidjela ništa drugo do li običnog perverznojaka, pijanicu i kockara. Djevojka, već dovoljno lošeg morala, ne prestaje da pada u ponor. Ne ostvarivši snove u Turskoj, odlazi na Zapad. Poslije povratka iz Evrope, nije joj preostalo ništa drugo nego da traga za bilo kojim bogatašem, za kojeg bi se, eventualno, udala.

Servet počinje koristiti moralno palu, ali, još uvijek lijepu i privlačnu Senihu kao magnet, odnosno, mamac, za mnoge bogataše, biznismene s kojima bi razvio svoje poslove, a ne bi imao ništa protiv ni da, za iste te, uda svoju kćerku. Kadri gotovo u svakom romanu oživljava sebi slične likove, koji odgovaraju njemu i njegovoj filozofiji života. U ovom romanu to je mladi pjesnik Haki Dželis, unuk Naim-efendijine sestre. On je osoba na zavidnom nivou obrazovanja i kulture, ali, i s druge strane, osoba čvrstih stavova. Oličenje je jedne idealne osobe toga vremena. Ne ostaje gluh na moderne tokove života. S prethodnim kritičkim osvrtom na njih, preuzima one elemente koji se uveliko ne kose sa turskom tradicijom. Mladić se zaljubljuje u svoju rođakinju Senihu koju nikako ne može da razumije. Ne mogavši da se uklopi u njen način vođenja života, doživljava da ga Seniha surovo odbije, zbog čega on trpi veliku bol. S druge strane, bio je jedina osoba koja je mogla razumjeti Naim-efendiju. Često bi odlazio u njegov, već tada pusti, konak, slušao njegove priče, koje nisu bile vezane nizašta drugo osim za sudbinu njegovih unuka.

Haki Dželis, iako mlad, nastojao je dati svoj doprinos u razrješenju problema u kojima se nalazio njegov narod. Htio je da mu se približi, da zajedno s njim učestvuje u velikoj borbi za odbranu zemlje, njenu slobodu i samostalnost. Ne našavši u narodu nekoga istih shvatanja, nekoga ko bi pomogao da zajedno pokušaju utjecati na tok događaja, napušta pero, odlazi na front, gdje se i završava njegov mladi život. Tragedija Naim-efendijine porodice ima simbolički karakter. Ona je samo jedno ogledalo stanja u Osmanskom carstvu toga vremena.

O povodu pisanja romana *Nur-baba* Kadri kaže: “*Nur-baba* je rezultat jednog razočarenja. Tražeći izlaz iz takvog stanja, priključio sam se beктаšijskom tarikatu. Na tesavuf sam gledao kao na nešto posebno od vjere. Počeo sam ići u jednu beктаšijsku tekiju. Tamo je bio derviš Ibrahim. On me je tu i doveo. Bio je nepismen, ali dobar prijatelj. Međutim, u beктаšijstvu nisam našao smiraja. *Nur-babu* sam počeo pisati iz srđžbe...”⁷

Naime, za ljude je tekija bila bijeg iz stvarnosti, iz svakojakih životnih nedaća. Tu traže utočište mnogi koji na ovom svijetu nisu našli dublji smisao života. Beктаšijstvo je, kao i većina drugih mističnih pravaca, već odavno bilo izgubilo na značaju.

Šejh Nur-baba je uspio oko sebe sakupiti nekolicinu vjernika. Svi beктаšijski obredi sveli su se na pijenje alkohola i na seksualno naslađivanje. Tako i *Nur-baba* koristi beктаšijski mistični ustav da bi udovoljio svojim životinjskim instinktima. On je jedna svijeća na kojoj su izgoreli mnogi leptiri: Dželila, Ziba, Nigara, Suhejla i mnoge druge žene.

Roman je po formi sličan hronici jedne beктаšijske tekije i njenih rituala. Pojava ovog romana imala je veliki odjek u Turskoj. Kadri je bio optužen da je oskrnavio jednu religijsku instituciju, iznoseći sve te prljave stvari vezane za beктаšijsku tekiju i njenog šejha. Međutim, djelo je ogledalo jedne čitave epohe i društva.

Romani *Ankara* i *Tuđinac* obrađuju iste teme. Predstavljaju dva vida identičnog problema. U *Ankari* je prikazan život naroda u istoi-menom gradu za vrijeme Oslobođilačkog rata, a u *Tuđincu* život naroda u jednom anadolskom selu za vrijeme istog rata.

Roman *Tuđinac* je dat u vidu dnevnika jednog intelektualca, bivšeg oficira, te invalida iz Prvog svjetskog rata Ahmeta Dželala. Ahmet se za vrijeme Oslobođilačkog rata našao u jednom anadolskom selu, gdje postaje stranac među svojim narodom. Stranac je dvojako: narod toga mjesta je svakog ko nije iz njega smatrao tuđinom, ali Ahmet je stranac i zato što od stanovništva toga područja ima drugačije poglede na svijet.

7 Ibid.

Samoj analizi romana treba pristupiti veoma oprezno. S obzirom na to da se iza glavnog junaka Ahmeta Dželala krije i sam pisac, na početku samog romana stiče se dojam da Ahmet, odnosno, Kadri, opsjednut Evropom, u kojoj je boravio duže vremena, osjeća gađenje i odvratnost prema svemu onome što je tursko: turskoj tradiciji, vjeri, običajima... Takav dojam se stiče iz samih Kadrijevih opisa anadolskog sela, anadolskog seljaka, iz opisa anadolske seoske djece, anadolske žene, njihovih običaja, načina življenja itd. Za njega se “anadolski čovjek ne razlikuje od prahistorijskog čovjeka..., anadolska žena ne zna da voli..., veselja su samo jedna nezgrapna igra, u Evropi je i pogreb veseliji od toga...”

Evo još nekoliko takvih opisa, radi opravdanja sticanja ovakvih prvobitnih utisaka:

I vi to nazivate “princezom!”, bunio se on. “Ne, dragi gospodaru, to je smrdljiva, prosta seljanka žuljevitih ruku.”⁸

“Poznato mi je kako se među sobom vole ptice ili mačke, ali kako se voli narod ovoga sela nikako ne mogu da dokučim. Gledaju li jedan drugom u oči, kao što to mi činimo? Drže li se za ruke? Ljube li se? Kako se miluju?... Anadolske seljanke nemaju ni draži ni koketerije; verujem da bih ostao potpuno miran kad bih sa kojom od njih legao. A osim toga vjerovatno jako zaudaraju.”⁹

“Da li je u četrdesetoj ili pedesetoj godini, ne zna se. Ruke i noge liče joj na tek izvađeno korenje drveta, a znam da joj je telo snažno kao hrastovo stablo.”¹⁰

“Na seoskom đubrištu igraju psi i deca. Eno jedan dečaćić otkrivši u đubretu nešto što je još moglo da se oglođe, izvlači plen napolje. Sad se opet dete baca na zalogaj koji pas drži prednjim šapama. Katkad se u ovo umeša i bivo i proguta koru od dinje ili lubenice, kad one druge dve strane nisu uspele da je podele.”¹¹

8 *Tuđinac*, u prijevodu Teofanije Trivunac, Izdavačko preduzeće "Bratstvo i Jedinstvo", Novi Sad, 1953., str.63

9 *Ibid.* str.31

10 *Ibid.* str.33

11 *Ibid.* str.24

Međutim, dalje iščitavajući ovaj roman stiče se prava slika o njemu. Pisac je, zapravo, bio samo dovoljno hrabar da iznese ono što ga tišti, a što je bila jedna realija toga prostora. Obraća se državi i intelektualcima, optužujući ih da su oni krivi što se na tim područjima vodio takav primitivan i mučan način života. Tursku naziva “maćehom toga naroda.”

Glavni krivac svega toga, po njemu, jeste taj prosvijećeni dio Turaka:
 “A šta je uzrok tome?”

Uzrok si opet samo ti, turski intelektualče. Šta si ti učinio za tu opustošenu zemlju, za taj siromašni sloj naroda? Godinama i vekovima sisao si krv toj sirotinji, kao strvinu si je bacao na tvrdu zemlju, a sada dolaziš i smatraš da se s pravom smeš zgaditi nad njom.”¹²

To seljaštvo bilo je pastorče, kako u Carevini tako i u periodu preobražaja Carevine u Republiku. Njega nisu zahvatili novi tokovi života i civilizacije. Iako je taj narod, u biti, inteligentan, bistar i pronicljiv, vlast i intelektualci dozvolili su da on ostane primitivan, praznovjieran i zatvoren u sebe.

Romani *Hüküm Gecesi* (Sudnja noć) i *Sodom ve Gomore* (Sodoma i Gomora) vezani su za političke događaje.

U prvom romanu Kadri poredi sudbinu Sodome i Gomore sa sudbinom Istanbula za vrijeme okupacije neprijatelja: “Prema podacima preuzetim iz Tore, Sodoma i Gomora su dva velika grada na području Palestine, iz Lotovog i Abrahamovog vremena, koji su zbog svog lošeg morala na sebe navukli Božiji gnjev. U osamnaestom poglavlju “Knjige postanka” ovako je opisan njihov slučaj: “Velika je vika na Sodomu i Gomoru da je njihov grijeh pretežak. Idem dalje da vidim rade li zaista kako veli tužba što je do mene stigla. Želim razvidjeti. Odande ljudi krenuše prema Sodomu, dok je Abraham još stojao pred Jahvom. Na to se Abraham primače i reče: “Hoćeš li iskorijeniti nevinoga sa krivim? Možda ima pedeset nevinih u gradu. Zar ćeš uništiti mjesto radije nego ga poštediti zbog pedeset nevinih koji budu ondje? Daleko to bilo od tebe da ubijaš nevinoga kao i krivoga, tako da i nevini i krivi prođu

12 *Ibid.* str.132

jednako!”¹³ Eto tako je, prema piscu, izgledao Istanbul za vrijeme neprijateljske okupacije.”¹⁴

Dok se u romanu *Sodom i Gomora* opisuje jedna potresna situacija u Istanbulu za vrijeme Oslobođilačkog rata, u *Sudnjoj noći* su iznešena razna previranja među političkim partijama u periodu mladoturske vlasti (1908-1918.). Međutim, iako se roman konkretno odnosi na taj period, s obzirom na temu koju obrađuje, ima opći karakter: “Uprkos tome što je roman *Sudnja noć* napisan prije četrdesetak godina, njegova svježina se osjeti i sada. Predstavlja nepromjenjivu političku sudbinu naše zemlje.”¹⁵

U jednom od posljednjih svojih romana *Panorama*, pisac oslikava intelektualce novog vremena. Po njemu, u interesu turskih intelektualaca novijih vremena, nije da pokušaju podići tursku nacionalnu svijest na viši nivo, kod njih lični interesi postaju prioritet: novac, slava, vlast itd.

Ono čemu je Kadri u svojim djelima davao posebnu pažnju jeste stil: “Koliko je važno tačno pisati toliko je važno i lijepo pisati...”¹⁶ Svojim istančanim, jedinstvenim i prirodnim jezikom, te prefinjenim stilom, svojim djelima je dao veliku umjetničku snagu. A ta snaga rezervisala mu je posebno istaknuto mjesto u savremenoj turskoj književnosti.

4. Prijevod odlomka iz romana *Sodom ve Gomore* (str. 359-371)¹⁷

XIX

“A Lotova se žena obazre i pretvori se u stup soli.”
Stari Zavjet, poglavlje devetnaest, **26**¹⁸

Lejla, otkako je došla iz Evrope, nije znala šta više da radi u jednom sasvim drugom svijetu, u jednom drugačijem Istanbulu. Da bi se adap-

13 Biblija, *Stari i Novi Zavjet*, Stvarnost, Zagreb, 1968.

14 Y. K. Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, Bilgi Yayinevi, Ankara, 1966.

15 Y. K. Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, Bilgi Yayinevi, Ankara, 1969.

16 A. Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, III. Cilt, Istanbul, Eylül, 1990.

17 Ovo je prilika da se čitalačka publika barem djelimično upozna sa sadržajem ovoga romana, s obzirom na to da do sada nije preveden na naš jezik.

18 Biblija, *Stari i Novi Zavjet*, Stvarnost, Zagreb, 1968.

tirala na taj novi život, nije joj ništa drugo preostalo nego da se ponovo pomiri sa Nedždetom. Međutim, kako da nađe Nedždeta u ovoj gužvi, galami i metežu? Za mladu djevojku Istanbul je bio jedan veliki kaos. Kako se ulazi a kako izlazi iz njega? Da li je u njemu moguće čuti i samog sebe, te osjetiti da li uopće postojiš? Ili pak nije? To nikako nije znala. Stiša glas i reče svome ocu:

- Nevjerovatno! Ne znam tvoj jezik, ulice tvoje ne poznajem, kao da sam u jednom dalekom, tuđem svijetu. Kakvih li strašnih promjena za jedno kratko vrijeme.

Otac se tužno smiješio, a ponekad bi mahao glavom kao da nešto filozofira:

- E, kakvog li nereda, mudrovao je. Eto, to je nešto što se zove anarhija.

Anarhija! Samo ova jedna jedina riječ bila je dovoljna da zastraši Lejlu, kao što je sanjala strašne stvari poput neprijateljskih oficira, pa nije smjela da šeta po ulici i komunicira s narodom. A nije bila neznalica do te mjere da ne vidi da jedan prijeteći oblak neprijateljstva kruži u zraku prema ljudima poput nje, a munje, kojima je taj oblak bio ispunjen, treperile su kao da su stalno u vezi s njenim nervima.

Lejla je, poput ptice skrivene u svome gnijezdu za vrijeme oluje, šćućurena sjedila u kući svoga oca, i nije smjela čak ni glavu da pomoli kroz prozor.

Otac joj nije bio od onih koji bi je mogli ohrabriti u takvim situacijama. Stanje u Istanbulu posljednjih sedmica uplašilo je i gospodina Samija koliko i djevojku.

Ovaj opaki vjetar, koji je puhao iznad grada, nanosio je bol tim starijim salonskim ljudima, a u njegovoj svijesti nije bilo mogućnosti da zapadne zemlje dožive politički gubitak pred našim sabljama.

Pobjeda Turaka... to je, ukratko, bio problem koji je razbijao njegov već ustaljeni način mišljenja, koji je godinama narušavao njegova politička i društvena uvjerenja i koji ga je uznemiravao i činio bezvoljnim. Zato bi on, s jedne strane, da bi se pohvalio, a s druge strane, da bi ohrabrio djevojku, čas šaputao supruzi, čas kćerci:

- Ovo neće dugo potrajati, vidjet ćete! Engleska mora preduzeti mjere. "Engleska" je u njegovim ustima poprimala jedan tajnovit i metafizički karakter.

Čak ni svećenici starih vremena, dok su, govoreći o svijetu gajba, spominjali imena nekih božanstava, nisu izgledali ovoliko pobožnjački ozbiljno. Jer, za gospodina Samija, Engleska je jedno neprikosnoveno božanstvo: sve na svijetu, sudbina svih naroda na njemu, vezana je za ono što ona odluči. Ništa se ne može dogoditi bez njene volje i htijenja. Zaista, jedna generacija, s polustoljetnim iskustvom, ovakvo njegovo mišljenje pretvorila je u jedno neuništivo ubjeđenje. Bilo kako bilo, da li je moguće da se šaka anadolskih Turaka uspije odbraniti od ove ogromne sile? Gospodin Sami je je jedan od onih alafranga Turaka, nastalih u periodu Tanzimata, koji vjeruju u snagu bilo kojeg drugog naroda osim turskog, te smatraju da probleme Turske može riješiti isključivo neko drugi. Može biti da je natezanje i mučenje, kroz koje je prošla Osmanska država, bilo povod takvog ubjeđenja. Nekoliko historijskih bilješki vezanih za ruske i Balkanske ratove, imena sa mnogih konferencija održanih u cilju nanošenja gubitaka osmanskoj vojsci, izraz "bolesnik", koji se često koristio u evropskoj političkoj književnosti, stalna govorenja o podjeli, matematički su znakovi koji su stalno povećavali njihovu nemoć. Međutim, Lejli, koja čak nije ni poznavala ovu nesretnu historiju Turaka, bilo je nejasno značenje iskazano riječju Engleska, riječju velike države.

Ovoj mladoj Turkinji ništa nije govorila ni evropska sila, kao ni turska slabost. Zato što nije do tada čak ni vidjela potrebu da se ova dva svijeta međusobno porede. Kao što je u njenim očima Engleska bila onih nekoliko Engleza koje je ona poznavala, tako i granica Turske nije bila šira od kruga one sredine u kojoj je živjela. Zato je, kad se u posljednje vrijeme pojavila neka zemlja, drugačija od one za kakvu je ona znala, te sasvim drugačija od nje same, postala osoba bez zemlje i domovine, u pravom smislu te riječi, i postala je pravi tuđinac i lualica.

Istina, to što je gospođa Jimson za vrijeme svađe zatvorila salon i izgubila se i to što su neki oficiri izgubili čast i ugled, a koji su je, prije njenog odlaska u Evropu, počeli potcjenjivati, te to što se gospođa Aziza razišla sa svojim dragim, njoj se u određenoj mjeri sviđalo, samo da nije bilo ove ulice, te prevelike radosti, a i gužve napolju.

Iz jednog mjesta, koje se zove Anadolija, dolazi četa vojnika, vladar poput lopova navečer bježi, tamo negdje nabasali na nekog novinara, govore; jedna zemlja će propasti, na njeno mjesto doći će druga; s druge strane, tamo preko mora, pojavila se grupa krupnih ljudi s kapama, i polahko se počinju širiti svuda naokolo. Kako su ružno obučeni i kako su nezgrapni ti ljudi!

Svi su u prašini, kao da su se vratili iz lova na divljač; ali upravo njima se na svakom mjestu iskazuje poštovanje i povjerenje!

Čudno, nelogično!.. Da neće oni postati gospodari novog vremena?! I dok je ovako Lejla razmišljala, obuzimala je jedna velika brig.

Jedno veče je sanjala kako je jedan od tih ljudi, sa bradama stasalim za brijanje, uzeo među šake, pritisnuo na svoje čvrste grudi i pustio niz jednu strmu stijenu. U snu je tako vrisnula da su svi ukućani skočili na noge. Jednog drugog dana - to je bio gotovo prvi put da je izašla na ulicu - primijetila je da je kroz izlog prodavnice, gdje je otišla u kupovinu, gledaju dva krupna, crna oka, kao da će je pojesti. Malo je falilo da baci stvari iz ruku, zavrišti i pobjegne. Međutim, suzdržala se, ali je odlučila da nikad više ne zakorači izvan kuće.

Gospodin Sami se plašio da mu se kćerci zdravlje ponovo ne pogorša. Zbog toga je, sa ciljem da unese malo radosti u kuću, tražio načina da se prilagodi novim vremenima, kao i Lejla; naprimjer, razmišljao je da, kad mu se ukaže prilika, pozove neke mlade oficire koji su došli s vojskom. Da je odnos između Nedždeta i Lejle kao i prije, za to bi se odmah našla prilika, ali gospodin Sami već je odavno primijetio da Nedždet više nije onaj Nedždet.

Uprkos tome, nije odustao od još jednog pokušaja; odlučio je da nađe neki valjan razlog i pozove Nedždeta.

Valjan razlog? Šta bi to moglo biti?

Nedždeta ništa nije moglo uzbuditi osim nacionalnog ushićenja. Tako je gospodin Sami ipak odustao od svoje nakane.

Kako je loš momak taj Nedždet! A kako je samo strašljiv... Jedno vrijeme, i kad nije bilo nekog velikog razloga da nam dođe, kad bi ga istjerao s vrata, ušao bi kroz dimnjak. Sada neće da navrati ni blizu našeg kvarta, da ne bi na sebe navukao neku sumnju.

Kad god se ovako priča o Nedždetu, Lejli zalupa srce.

Pokušavala je da izgleda kao da je nikako ne interesuje, ali nije joj uspijevalo. Bol što je djevojka ostala neudata, što je nepoželjna čak i zaboravljena, krvarila je poput jedne rane u najdubljoj tački njene ličnosti. Sve ono što je vezano za Nedždeta još više je razaralo njenu ranu i još više je povećavalo tu sramotu. Za ovu djevojku, koja nije imala nikakvih osjećaja na svijetu osim polnog egoizma, ove riječi, vezane za nevjernost njenog bivšeg zaručnika, postale su nesnošljive.

I dok je gospodin Sami ovako govorio, kao da je želio odbraniti Nedždeta:

- Griješite. Nedždet nikad nije želio doći u ovu kuću. Stalno je smatrao stranom našu četvrt. On je oduvijek bio jedan divlji mladić koji je bježao od svijeta. Sada je dobio ono što je htio; Istanbul pun ljudi poput njega. Dok je tako govorio i uvrštavao ga u one ružno obučene, nezgrapne ljude, izgledalo je kao da se na taj način sveti Nedždetu. A da Lejli ponovo dođe u ruke, ona bi dobro znala kako bi mu se osvetila. Sve na stranu, zbog ovoga bi ona voljela da ga se opet dočepa. Prije nego li upadne u kandže jedne divlje mačke, ne posežući nizačim drugim, čekala bi da upadne u zasjedu. Ali on se šeće po najgušćim dijelovima šume, u koje se ide u lov. A ova degenerisana domaća mačka nije više mogla naći puta da dođe do tih šuma. Konačno... konačno jednom; na dan neke nacionalne komemorativne svečanosti, mlada djevojka uspjela je, na jednom zajedničkom sastanku, približiti se svom bivšem zaručniku, bivšem voljeniku.

- Nedždet, Nedždet...

- A, jesi li to ti, Lejla?

Kad se Nedždet okrenu na ovaj glas, nađe se licem u lice, oči u oči sa Lejlom; toliko su bili blizu da je, u zimskoj svjetlosti koja se odbijala iz jednog širokog prozora, mogao vidjeti sve mrlje u njenim krupnim, crnim očima i po prvi put je primijetio koliko su joj bionjače blizu plavoj boji. Pruži joj ruku te je povuče malo unazad:

- Kako si? Skroz si se izliječila.

Na Lejlinom licu kao da je bio neki zar koji Nedždet nije nikako vidio! Kako bi mogao naći stari izraz njenog lica, morao je poprilično da premeta film u svojoj glavi.

Jesu li joj to usne još više nabrekle, što li? Zar je imala ovolike podočnjake?

Je li joj nos bio toliko dug?

- Na licu se uopće ne vidi da si bolesna. Dobro si, mašallah!

Lejli oči orosiše, kao da je htjela zaplakati, zavika drhtavim glasom:

- Nisam nikako dobro. Zar ne vidiš kako sam prebljedia i požutjela?! Vidi kako su mi ruke kao led hladne... Vidi kako mi drhti glas... Ova me gužva guši, gubim dah, izvedi me napolje, Nedždete!

Nedždetu se, međutim, nije izlazilo vani. Djevojčice iz škola govore su nježnim, mladalačkim glasom o tek probuđenoj nacionalnoj atmosferi. Kasnije će se obratiti jedan govornik čije se izlaganje Nedždetu jako dopadalo.

- Vani? Zašto? Dođi da ti nađem jednu stolicu do sebe. Ako hoćeš, odškrinut ću ti ovaj prozor.

-Ne, Nedždete, ne... Ova gužva, ova gužva... Ah, ne znaš kako sam uzrujana! Sad ću pasti u nesvijest.

Tako je Nedždet morao podići djevojku sa stolice, te kroz narod polahko iznijeti je napolje. Ali u sebi je nosio tegobu čovjeka koji je spriječen da uradi ono što je želio.

- Hodi ovuda...

Kao da je Lejla ćorava. Udoše u jednu praznu sobu, u toj istoj zgradi, djevojka se svali na fotelju od marokena. Tijelo joj je bilo slabašno poput bebinog, a lice žuto, kao da je od voska. Međutim, tako njeno stanje nije uopće zabrinjavalo Nedždeta; u tim trenucima ona mu je bila na teretu.

- Da ti donesem malo vode, možda ćeš doći sebi!

Lejla nije ništa govorila, samo je mahala glavom. Ali, niti jednog trenutka nije skidala oči s Nedždeta. Te krupne crne oči, pratile su i najmanje njegove pokrete; pogledima jednog utučenog, jadnog stvorenja, koje za nešto moli...

Glasom koji se jedva mogao čuti, povika:

- Trebao bi me odmah odvesti kući, Nedždete!

- O, ne mogu... Ne mogu se odvajati odavde. Malo kasnije se moram s nekim vidjeti, nešto jako važno... Jako važno... Ako hoćeš, ti sjedi ovdje, a ja ću poslije svečanosti doći po tebe. Ne sačekavši da mu Lejla kaže "uredu", okrenu drveni ključ na vratima i polahko se išunja.

Dva sata poslije, dok su se svi rasipali, djevojka se u toj gužvi ponovo nađe s Nedždetom. Poput djeteta bez ikoga svoga, privi se uz njega. I tako su jedan određeni period šetali ulicom, kada Nedždet reče:

- Stani, da ti zaustavim taksu.

- Zašto, zar nećeš ići sa mnom?

- S tobom, zašto?

- Zato što, prije nego li se vratim kući, želim da malo svratimo u našu sobu.

Nedždet nije odmah razumio šta znače ove riječi:

-U našu sobu?! Koju sobu?

- Zar si zaboravio? Ama, znaš na Pangaltiju, u jednoj kući, ima jedna soba čiji su zidovi prekriveni mojim slikama. Na prostranoj sećiji s oprugom stoje nekoristeni jastuci, a na svakom od njih se nalazi moje ime. Soba gdje smo, naveče, kad bismo zakasnili, palili crvenu lampu s abažurum, koja se nalazila na komodi...

Nedždet nije mogao podnijeti takvo njeno iznošenje emocija. Namršti se i reče:

- Ta soba je sad sasvim izmijenjena. Vidjet ćeš kako izgleda. Svoj krevet sam prenio u biblioteku.

Lejla se potrese kao da je neko udario pesnicom u prsa. Ali, još uvijek nije bila izgubila svu energiju. Prije nego što su ušli u automobil koji je zaustavio Nedždet dok su tako razgovarali, Lejla ga gurnu:

-Ako je tako, reci mu onda adresu od naše kuće!

Na putu nisu ni riječi prozborili. Kad su stigli do kuće, Nedždet je htio da se odmah vrati s vrata.

Lejla opet skupi snage i povika:

- Uđi, uđi, kažem ti.

Mladić, staviviši se u poziciju nekoga ko se boji kakvog skandala, uđe unutra. U kući nije bilo nikoga. Lejla reče:

- Baš dobro, ionako sam htjela ostati sama s tobom.

Kuća gospodina Samija, kao ni sama Lejla, više ništa nije predstavljala Nedždetu. Kao da prvi put vidi ove stvari, ove zidove, svjedoke mnogih radosti i žalosti; nisu za njega ništa značili. Djevojka ga uvede u svoju sobu za presvlačenje, koja je njemu mnogo više ostala u sjećanju. Sve je mirisalo kao i prije, vladao je isti, stari ambijent.

- Vidiš li? Ja ništa nisam promijenila. Pogledaj! Vidiš li? Eto... eto... i svaki put dok je ovo izgovarala, ukazivala mu je na male uspomene od njega, koje su ostavile dubok trag, i pokazivala stvari koje su još uvijek tople zajedničke uspomene na jedan poseban dan. Ali, i pored velikog truda, nije joj nikako uspijevalo da odledi zamrznuti osmijeh s Nedždetovih usana. Umoran, iznemogao čučnuo je na jedno okruglo šilte.

Duga tišina za koju se nije znalo dokle će trajati...

Nedždet je razmišljao da napokon ustane i ode.

Lejla, kao da je osjetila šta on namjerava, s mjesta gdje je čučala pruži se prema mladiću.

- Samo sam nešto promijenila; pomiriši da vidim hoćeš li primijetiti.

Baci mladiću maramicu koju je čvrsto držala u ruci.

- Kako se ovo zove, znaš li?

Nedždet mahnu glavom, kao da je želio reći: "Otkud ja znam".

- Ovo zovu "luda mašta".

Opet tišina.

Pužući na koljenima, Lejla se dovuče do Nedždteta. Pruži ruke kao da je u nekoj jami pa traži pomoć od njega. Uhvati mladića za ramena, zagrli ga i reče:

- Znaš li, znaš li? Ja još nisam odustala od lude mašte.

Polahko ispruži svoje tijelo, koje kao da je bilo od neke elastične materije. I tako, malo docnije, Nedždet osjeti da njene usne hodaju po njegovim. Htjede glavu povući unazad, ali ju je djevojka toliko čvrsto držala, da je to bilo nemoguće. Samo, usta su mu ostala sasvim zatvorena na Lejlin poljubac.

Ova zatvorena usta su za tren potopila sve Lejline nade. Ruke joj se sasjekoše, tijelo izgubi svoju elastičnost, tako da ostade ukočena kao kip u njegovom naručju.

Nedždet stavi ovu statuu na sećiju i ustade da ode; tiho okrenu ključ, te se poput duha provuče kroz vrata. Osjećao je bljutav okus od neke hemijske supstance koja mu je od posljednjeg poljupca ostala na usnama.

5. Literatura

1. Biblija, *Stari i Novi Zavjet*, Stvarnost, Zagreb, 1968.
2. Džindžić, Slavoljub i dr., *Türkçe-Srpça sözlük (Tursko-srpski rječnik)*, Türk dil kurumu, Ankara, 1997.
3. Grupa autora, *Türk Dili ve Edebiyatı*, Dergah Ansiklopedisi, Cilt 5, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
4. Filipović, Nedim, prijevod romana *Kiralık Konak*, BH MOST, Sarajevo, 1998.
5. Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, III. Cilt, İstanbul, Eylül, 1990.
6. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
7. Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, prijevod romana Teofanija Trivunac, Izdavačko preduzeće "Bratstvo i Jedinstvo", Novi Sad, 1953.
8. Karaosmanoğlu, Jakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, Iletişim Yayınları, İstanbul, 1984
9. Karaosmanoğlu, Jakup Kadri, *Sodom ve Gomore*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

10. Nametak, Fehim, *Mogućnosti* 10, 11, 12, O savremenoj turskoj pripovijesti, "Slobodna Dalmacija", Split, 1985.
11. Nametak, Fehim, *Divanska književnost Bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997.
12. Nametak, Fehim, *Pregled književnog stvaralaštva bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, El-Kalem, Sarajevo, 1989.
13. Nametak, Fehim, *Historija turske književnost*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2013.
14. Smailović, Ismet, *Bosansko-turski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2003.
15. Solar, Milivoj, *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
16. Šamić, Midhat, *Kako nastaje naučno djelo*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
17. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.
18. *Türk Edebiyatı Dergisi* (Časopis), br. 32. Aĝustos, 1974.
19. Tuna, Enes, Lisica Sanita, *Tursko-srpski srpsko-turski rečnik*, Jassen, Beograd, 2005.